

Sygn. akt II CSK 647/07

POSTANOWIENIE

Dnia 18 kwietnia 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Elżbieta Skowrońska-Bocian (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku M. W.

przy uczestnictwie Z. W.

o podział majątku wspólnego,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 18 kwietnia 2008 r.,

skargi kasacyjnej uczestnika postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w P.

z dnia 22 czerwca 2007 r., sygn. akt [...],

uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w P. do ponownego rozpoznania pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 22 czerwca 2007 r. Sąd Okręgowy w P. oddalił apelację uczestnika postępowania o podział majątku wspólnego Z. W. od postanowienia wstępnego Sądu Rejonowego w N. z dnia 13 marca 2007 r. Tym ostatnim postanowieniem Sąd Rejonowy ustalił, że w skład majątku wspólnego uczestnika oraz wnioskodawczynie M. W. wchodzi gospodarstwo rolne położone w L. i W. o powierzchni 20,27 ha.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że w czasie trwania małżeństwa, zawartego 20 kwietnia 1985 r., między uczestnikami panował ustrój wspólności majątkowej. W czasie trwania małżeństwa w dniu 8 maja 1985 r. uczestnik postępowania zawarł ze swoimi rodzicami umowę przekazania gospodarstwa rolnego. Umowę zawarto w formie aktu notarialnego, a przekazanie nastąpiło na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. nr 40, poz. 268 ze zm.). W umowie zastrzeżono, że gospodarstwo stanowić będzie majątek odrębny uczestnika postępowania. Na tej podstawie w księdze wieczystej został dokonany wpis prawa własności uczestnika.

W tak ustalonym stanie Sąd Rejonowy przyjął, że gospodarstwo rolne nabyte w drodze umowy przekazania zawartej przez uczestnika postępowania, weszło w skład majątku wspólnego małżonków W. W uzasadnieniu wskazał, że charakter prawny umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy wywołuje kontrowersje i to zarówno pod rządem ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. nr 32, poz. 140), ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. nr 40, poz. 268), jak i obowiązującej ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn. Dz.U. z 1998 r., nr 7, poz. 25 ze zm.). Sporne jest także, czy do umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy znajdują zastosowanie przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zawierające uregulowania dotyczące składu majątku wspólnego małżonków. W doktrynie sformułowane zostały dwa przeciwstawne poglądy: zgodnie z pierwszym umowa ta jest pozakodeksową

umową nazwaną o swoistym charakterze, ściśle określoną co do podmiotów, przedmiotu i formy i nie można stosować do niej przepisów dotyczących umowy darowizny, a tym samym przekazane gospodarstwo wchodzi do majątku wspólnego małżonków, według drugiego zaś jest to umowa darowizny w rozumieniu art. 888 i nast. k.c. i gospodarstwo będące jej przedmiotem pozostaje poza granicami majątku wspólnego. W doktrynie przeważa pogląd, że przekazane gospodarstwo wchodzi do majątku wspólnego małżonków, natomiast w judykaturze można mówić o utrwalonym poglądzie tej samej treści. Sąd Rejonowy przywołał uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r., III CZP 59/05, w której jednoznacznie wyrażony został pogląd, że umowa przekazania gospodarstwa rolnego jest wyodrębnioną umową prawa cywilnego, różną od umowy darowizny, a nabyte w wyniku jej zawarcia przez jednego małżonka gospodarstwo rolne wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności ustawowej. Sąd Rejonowy wskazał także, że nie została przewidziana możliwość wyłączenia skutku w postaci wejścia gospodarstwa rolnego do majątku wspólnego małżonków i nieskuteczne jest zawarte w umowie zastrzeżenie, że gospodarstwo ma wejść do majątku uczestnika postępowania.

Apelacja uczestnika postępowania została oddalona przez Sąd Apelacyjny, który podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji. W obszernym uzasadnieniu wywiedziono, z odwołaniem się do treści uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r., III CZP 59/05 (OSNC 2006, nr 5, poz. 79), że umowa przekazania gospodarstwa rolnego jest samoistną umową przeniesienia własności, do której nie stosuje się przepisów o darowiźnie. Skoro gospodarstwo zostało nabyte przez uczestnika w czasie trwania małżeństwa i ustroju wspólności ustawowej, to weszło ono do majątku wspólnego małżonków. Bez znaczenia pozostaje okoliczność, że stroną umowy był tylko jeden z małżonków. Sąd drugiej instancji podkreślił dodatkowo, że cechą wspólną wszystkich uregulowań dotyczących przeniesienia własności gospodarstwa rolnego jest możliwość dokonania tego zarówno na rzecz jednego małżonka, jak i obojga. Pogląd wyrażony w powoływanej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2005 r., uwzględniający stan prawny pod rządem ustawy z dnia 27 października 1977 r., pozostaje zatem aktualny także w odniesieniu do stanu

obowiązującego pod rządami ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r., jak również ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r.

Skarga kasacyjna uczestnika postępowania oparta została na podstawie naruszenia prawa materialnego (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.). Wskazuje się w niej naruszenie art. 33 pkt 2 i art. 32 § 1 k.r.o. w brzmieniu obowiązującym do dnia 19 stycznia 2005 r.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności należy dla porządku wskazać, że rozpoznając niniejszą sprawę należy kierować się uregulowaniami obowiązującymi w dacie zawarcia umowy przekazania gospodarstwa rolnego, tzn. w dniu 8 maja 1985 r. Oznacza to, że decydować będą normy zawarte w art. 32 i 33 k.r.o. w brzmieniu sprzed nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. (Dz.U. nr 162, poz. 1691) oraz regulacje zawarte w ustawie z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. nr 40, poz. 268 ze zm.; tekst jedn. Dz.U. z 1989 r., nr 24, poz. 133 ze zm.).

Kodeks rodzinny i opiekuńczy w art. 32 § 1 stanowił, że dorobkiem małżonków są przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub przez jednego z nich. Z art. 33 pkt 2 k.r.o. wynikało zaś, że ustawodawca uczynił wyjątek od reguły z art. 32 § 1 w zakresie przedmiotów nabytych przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, które wchodziły do majątku odrębnego (obecnie osobistego) małżonka - spadkobiercy, zapisobiercy lub obdarowanego, chyba że spadkodawca lub darczyńca zdecydował, że mają one wejść do majątku wspólnego małżonków. (Stan prawny w tym zakresie nie uległ zmianie - por. art. 31 § 1 i art. 33 pkt 2 k.r.o.).

Wobec takiego uregulowania zawartego w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym rozstrzygnięcie, czy gospodarstwo rolne przekazane jednemu z małżonków wchodziło do majątku wspólnego następcy i jego współmałżonka, uzależnione zostało od oceny charakteru prawnego umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy. Ocena taka, dokonywana na podstawie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r., nie jest łatwa ze względu na brak jednoznacznych uregulowań ustawowych. W art. 2, zawierającym definicje pojęć używanych

w ustawie, w pkt 6 wskazano, że przez przekazanie gospodarstwa rolnego rozumie się nieodpłatne przeniesienie posiadania, a jeżeli rolnik jest właścicielem - także własności gospodarstwa na rzecz następcy (lit. a), a jeżeli rolnik nie ma następcy spełniającego warunki określone w ustawie albo następca odmówił przejęcia gospodarstwa - odpłatne lub nieodpłatne przeniesienie posiadania, a jeżeli rolnik jest właścicielem - także własności gospodarstwa na rzecz dowolnej osoby fizycznej albo prawnej stosownie do przepisów kodeksu cywilnego, z wyjątkiem zamiany na inne gospodarstwa rolne, albo wydzierżawienie gruntów wchodzących w skład gospodarstwa rolnego osobie niebędącej małżonkiem, zstępnym, małżonkiem zstępnego rolnika i nie pozostającej z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym, na podstawie umowy dzierżawy zawartej co najmniej na okres dziesięciu lat (lit. b). Natomiast w rozdziale 4 tej ustawy zatytułowanym „Przekazywanie gospodarstw rolnych” wskazano jedynie, że przekazanie gospodarstwa rolnego następcy albo innej osobie następuje w drodze umowy zawartej w formie aktu notarialnego (art. 59 ust. 1), a przekazanie gospodarstwa rolnego przez rolnika będącego tylko posiadaczem lub przekazanie gospodarstwa przez wydzierżawienie następuje w drodze umowy sporządzonej przez odpowiedni organ administracji (art. 59 ust. 2).

Przy takim stanie prawnym od początku występowały kontrowersje co do charakteru prawnego umowy przekazania gospodarstwa rolnego. W doktrynie prezentowano szereg stanowisk, jednak w istocie sprowadzają się one do dwóch zasadniczych: według pierwszego umowa przekazania gospodarstwa rolnego jest umową darowizny albo umową, do której przepisy o umowie darowizny mają zastosowanie w drodze analogii; według drugiego umowa przekazania jest swoistym rodzajem umowy przeniesienia własności i posiada cechy odróżniające ją od umowy darowizny. To drugie stanowisko przeważa w doktrynie; na tle przepisów ustawy z dnia 27 października 1977 r. podzielił je Sąd Najwyższy w uchwale siedmiu sędziów z dnia 25 listopada 2005 r., III CZP 59/05 (OSNC 2006, nr 5, poz. 79).

Powyższe stanowisko, zdaniem składu orzekającego w niniejszej sprawie, nie może zostać podtrzymane na tle uregulowań ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. Z przedstawionych już uregulowań tej ustawy wynika bowiem jednoznacznie, że

przekazanie gospodarstwa rolnego następcy dokonywane jest w drodze zawarcia nieodpłatnej umowy przeniesienia własności (lub posiadania - art. 2 pkt 6 b; ta sytuacja nie występuje jednak w rozpoznawanej sprawie i nie ma potrzeby dokonywać jej analizy) gospodarstwa rolnego na następcę przy czym obowiązuje ustawowy wymóg zachowania formy aktu notarialnego (art. 59 ust. 1). Skoro zaś mamy do czynienia z umownym przeniesieniem własności gospodarstwa rolnego pod tytułem nieodpłatnym, należy przyjąć, że do umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy należy stosować w drodze analogii przepisy kodeksu cywilnego i innych ustaw o umowie darowizny. Chodzi przy tym nie tylko o art. 888 i nast. k.c., ale również pozostałe przepisy kodeksu cywilnego, w których mowa jest o darowiznach (np. przepisy księgi czwartej). Należy także, konsekwentnie, stosować do analizowanej umowy przepisy dotyczące darowizn zawarte w innych aktach zawierających regulacje stosunków cywilnoprawnych, w tym uregulowania zawarte w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Odnosząc powyższe rozważania do stanu istniejącego w rozpoznawanej sprawie trzeba stwierdzić, że gospodarstwo rolne, którego własność przeszła na następcę rolnika, pozostającego w związku małżeńskim i ustroju wspólności majątkowej, w wyniku zawarcia umowy przekazania gospodarstwa rolnego pomiędzy nim a przekazującym, weszło do jego majątku odrębnego. Za takim stanowiskiem, poza przywołanymi już uregulowaniami zawartymi w art. 2 pkt 6 i art. 59 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r., przemawia także *ratio legis* uregulowań zawartych w art. 32 § 1 i art. 33 pkt 2 k.r.o. (obecnie art. 31 § 1 i 33 pkt 2 k.r.o.). Zawarty w art. 33 pkt 2 k.r.o. wyjątek od zasady, że przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez jednego lub oboje małżonków wchodzi do majątku wspólnego, obejmuje sytuację, gdy nabycie określonego przedmiotu następuje nieodpłatnie, w wyniku działania przepisów ustawy (dziedziczenie ustawowe) lub jednostronnej czynności prawnej podmiotu dokonującego rozporządzenia (dziedziczenie testamentowe, zapis), albo też w wyniku czynności prawnej dwustronnej, ale charakteryzującej się nieodpłatnością (darowizna). Ustawodawca w takich przypadkach istotne znaczenie nadał dwóm okolicznościom: nabyciu przedmiotu majątkowego nieodpłatnie oraz woli dotychczasowego uprawnionego (spadkodawcy, darczyńcy). Wola spadkodawcy

lub darczyńcy przesądza o wejściu przedmiotu majątkowego do majątku wspólnego bądź do majątku osobistego (poprzednio odrębnego),

W rozpoznawanej sprawie nabycie gospodarstwa rolnego przez uczestnika postępowania nastąpiło pod tytułem darmym. Co więcej, w umowie przekazania gospodarstwa rolnego, którą zawarł on z rodzicami w dniu 8 maja 1985 r., znalazło się wyraźne postanowienie, że przekazywane gospodarstwo ma wejść do jego majątku odrębnego. Sądy orzekające przyjęły, że taka klauzula nie ma mocy prawnej, gdyż wola przekazującego nie może wyłączyć skutku następującego ex lege, z mocy art. 32 § 1 k.r.o. (obecnie art. 31 § 1 k.r.o.). Takie stanowisko było rezultatem uznania umowy przekazania gospodarstwa rolnego za czynność prawną, do której nie mają zastosowania przepisy dotyczące darowizny. Sąd Najwyższy prezentuje odmienny pogląd i dlatego inna też musi być ocena wspomnianej klauzuli umownej. Bowiem, skoro darczyńca, a także przekazujący może wyrazić wolę, aby gospodarstwo rolne weszło do majątku wspólnego małżonków pozostających w ustroju wspólności ustawowej i wyłączyć moc wiążącą uregulowania zawartego w art. 33 pkt 2 in principio k.r.o., to tym bardziej może wyrazić wolę respektowania wskazanego przepisu.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.).